3 1761 0703467 6 2

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

ГР. НАШ

РЕВОЛЮЦІЯ Й ПІСЛЯ НЕЇ

одбитка з книжки „Визволення всіх трудящих“

идавництво „Вільна Спілка“
Прага — Львів — Ляйпціґ
1 9 2 3

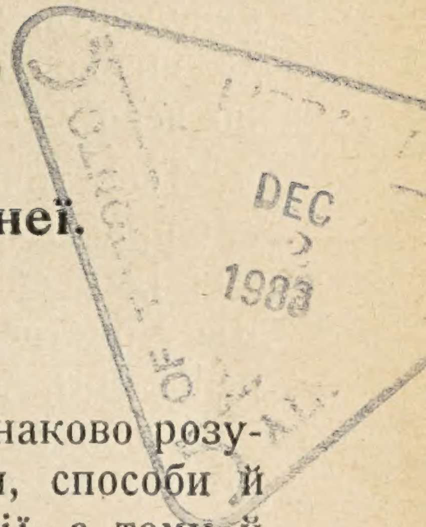

Революція й після неї.

Світова соціяльна революція.

Не всі люде однаково розуміють завдання, способи й форми революції, а тому й неоднаково уявляють її. Не тільки широкі несвідомі маси, а навіть інтелігентні верстви часто покладають на революцію багато напівмістичних, а то й цілком фантастичних визвольних надій, через що їм потім доводиться гірко зневірюватися й упадати в реакцію.

Про революцію говорять місцеву й світову. Є думка, що місцеві революції великого значіння не мають, бо вони, мовляв, носять характер, переважно політичний, а для визволення трудящих необхідно зробити корінні соціяльні зміни, на які спроможна тільки світова революція. Через те соціяльно-покривджені маси покладають усі надії на революцію світову. Світова революція за останні часи стала тим магичним словом, до якого так чутливо прислухалися й прислухаються всі працюючі маси й яким (словом) ріжні чарівники на ріжні способи зачаровували й зачаровують трудові маси, щоб вести їх за собою.

Чи дійсно ж світова революція може бути і чи тільки вона спроможна зробити необхідні соціяльні зміни? Чи можлива взагалі світова революція, як одностайний і одночасовий рух до визволення всіх соціяльно-покривджених по всьому світі?

Теоретично — це давно визнано можливим, але практично й досі ніразу не доведено фактом, хоч ідея світової революції існує вже давно. Ще Христос виразно зазначив, що без світової революції, без світового об'єднання сил для боротьби за волю, жидівсько-національне повстання не матиме виглядів на успіх, а тому зрікся керувати чисто національним рухом проти Риму й висунув потребу необхідности об'єднання всіх покривджених по всьому світі з метою спільної боротьби за волю. Ідея світової революції ширилася й у часи реформації, особливо чеськими революціонерами з Юрієм Подібрадом на чолі, що вживав конкретних заходів до переведення всесвітньої спілки борців з папізмом-католіцізмом; виразно оформилася вона в часи французької революції та за революції 1848 р. й активно поставлена до здійснення в часи російської революції. Однак... наслідки сумні. Далі слів про користь і потребу одноцільного світового революційного виступу покривджених справа не пішла. І це пояснюється цілком натуральними причинами: всяке об'єднання твориться тільки реально відчутими спільними інтересами між людьми однакового світогляду, перебуваючими в однакових умовах. Ми ж бачимо, що в світі існує сила народів і держав, які перебувають

на ріжних ступнях культури та в ріжних географичних, економичних і психологичних умовах.

Потребу релігійної революції, яку Європа задовольнила в XIV—XV вв., Росія й Україна відчули тільки тепер, а Китай та Індія й зараз ще не відчувають. Як же можна творити в сей час хоч би єдиний релігійно-революційний фронт усього світу? Тим тяжче це зробити в сфері соціяльній, де справа торкається не тільки зречення певних думок та поглядів, а й матеріяльних вартостей, з якими людям важче роспрощатися, ніж з думками.

Для переведення світової соціяльної революції необхідно, щоб більшість людства по всьому світі опинилася в однакових економичних і психологичних умовах. Ми ж бачимо, що як психологично (культурно), так і економично ріжні народи до сього часу перебувають ще в занадто ріжних умовах. У одних, наприклад, багато інтелігенції з вищою фаховою освітою, а в других — брак просто письменних людей; одним не вистачає хліба, другим — заліза, а третім — лісу і т. п. З цих причин існує антагонізм не тільки між багатіями, а навіть і між працюючими ріжних країв і народів.

Культурний розвиток українського робітництва, наприклад, зовсім не на руку тому московському робітництву, що приходить сьогодні з метою найти заробіток на Україні й запосідає всі кращі місця через свою більшу освіченість. Робітництву Англії кориснише вимінювати від руського селянства хліб самому, ані ж мати собі в Росії конкурента в особі

1*

німецького робітника і т. д. Все це ще занадто живі й болючі інтереси сьогоднішнього дня, перед якими проєкти перебудови соціяльно-світових відносин одходять на бік. Англійський і німецький робітники воліють краще сьогодні самі безконкурентно роспоряджатися в Росії, ніж укупі з инчими ділитися в інтернаціоналі всім, що здобувається в світі. Це єсть факт сумний, але факт, і з ним треба рахуватися. Розуміється не для оправдання його, а для підшукання певних можливостей його усунення. Ігнорувати ж його й вірити в можливість негайної світової революції в кожну хвилю було б занадто наївно і для справи світової революції шкідливо.

Для чого потрібна світова революція? Для повсесвітньої зміни соціяльного ладу. Чи тільки ж світова революція міняє соціяльний лад?

Місцеві революції.

Коли ми переглядаємо історію стародавнього світу, то бачимо, що в самому Єгипті відбулося 4 великих кількалітніх місцевих революції, які мали не тільки релігійний або політичний характер, а й соціяльний. Найкраще про це свідчить цітата мудреця Інувера, який про другу єгипетську революцію в XX в. до Хр. писав от що:

„Земля перевернута, як на гончарському крузі; злобні володіють багацтвами... поважні — в гóрі, нікчемні — в радощах... Змалились люде, скрізь зрадники. Ми спустошені, вороги зовні йдуть на Єгиптян. Людей нема. Золото, ляпіс-лазулі, малахіт — на шиях рабинь, а знатні жінки кажуть: „о, як би нам попоїсти.“

Вони сумні, бо ходять у дранті... Ні Елефантіна, ні Тін, ні Південь не платять податків: для чого ж існує скарбниця? Син знатної особи не відріжняється від людини простого походження... Всі рабині не соромляться з розмовами, а коли їх панії говорять — це їм не подобається. Князі голодують і страждають, а слуги мають слуг. Зерно загинуло скрізь. Люде залишились без одежі, колосу, масла. Нема нічого... Судові закони потоптані, по них ходять, їх порушують. На вулицях старці-прохачі; вони дійшли до становища богів. В великій залі суду юрба; вона ходить сюди й туди по великих палатах, а дітей князів викинуто на улицю... Нікчемні, беззаконні люде позбавили землю царства... Таємниці безмежної землі оголено, двірець зруйновано в одну мить. Виявлено таємниці царів... Хто мав одежу, той ходить в латках; хто ж не ткав для себе — той володарь вісону. Хто не будував для себе човнів — той володарь кораблів, а той, хто володів ними, дивиться на них, але вони вже не його"....

Грецькі й римські революції також не були самим політичним переворотом: вони передавали природні скарби й цінности в руки инчих володарів, перерозпреділювали їх, збільшували кількість людей не тільки правомаючих, а й посідаючих певні маєтности. Реформація визначилась не тільки релігійними, а й соціяльними змінами. Вона змінила не тільки догмати віри, а й власників земель та маєтків, розширила коло посідаючих добра, особливо в Чехії, Німеччині й Швеції. Переглядаючи зміст рево-

люцій в історії людства, ми бачимо, що 1. коли єгипетські фараони робили революцію проти влади жерців, то разом з тим одбірали в них і церковні добра; 2. єгипетські, фінікійські, грецькі й римські номархи, коли робили революції проти царів, то одбірали від них в свою роспорядимість не тільки певні політичні права, а й усякі добра та скарби; 3. фінікійські, атенські й римські крамарі та реміснике (буржуазія), коли робили революції проти військово-земельних власників, то одбірали в них не тільки політичні права, а й певні маєтности; 4. грецький та римський пролетаріят в часи революції одібрав у маючих не тільки політичні права, а й землю.

З усього цього виразно видно, що **місцеві революції ріжних часів мали не тільки політичний, релігійний, а й соціяльний характер, і кожного разу вони доводили революційне населення до певного соціяльного визволення.**

Як би соціяльне визволення здобувалося тільки світовою революцією, то до сього часу існувала б скрізь лише первісна соціяльна неволя, касти, кріпацтво і т. п.

Виходить, що здобувати соціяльну волю можна й без світової революції, революціями місцевого характеру; замісць світової революції **можна переводити соціяльні зміни шляхом місцевих революцій.** І в історії воно якраз так і відбувається: коли певний народ доростає до такого стану, що більшість його невдовольняється існуючим ладом, то насильно ламає його й заміняє инчим; через якийсь час до того самого доростає инчий народ, инча держава,

инчий край і т. и. В історичнім процесі всі народи, але не одночасово, а один за другим, відповідно свойому розвиткові, переводять у себе ріжні революції, а в тім числі й соціяльні.

Правда, ті соціяльні революції не були повними й остаточно задовольняючими всі соціяльні потреби людства, але треба мати на увазі, що в людському житті, в житті світу взагалі нема нічого остаточного, бо все розвивається, все йде вперед. З другого ж боку, кожна революція все ж таки робить своє діло соціяльних змін і творить величезний щабель соціяльного поступу. Кожна революція вносить щось нове і краще в людське життя, поліпшує соціяльне становище певних кол людства. З кожною революцією ширяться кращі форми соціяльного життя й збільшується кількість людства, яка користується кращим соціяльним становищем, ніж було до того.

Хоч яке сумне становище України в сей час, коли ми пишемо ці рядки, але коли революційний процес закінчиться й відоб'ється в певних формах соціяльного життя, то ті форми будуть значно кращі, ніж дореволюційні.

З другого боку ріжниця культурно-економичного й соціяльного становища ріжних країн і народів дуже затемнює й одсуває на бік усвідомлення необхідности одночасової світової соціяльної революції.

З цих причин необхідність спільної світової революції не дуже виразно відчувається покривдженими масами. Вони в своїх стремліннях більше відчувають потребу місцевих рево-

люцій, ніж світової. В реальній боротьбі за поліпшення долі працюючих центр ваги переходить на місцеві умови, а тому й на місцеві революції. Світова революція обертається в того орла, про якого кажуть, що краще мати синицю в руках, ніж його в хмарах. „Поки світова революція здвигне всіма народами", думає собі кожний, — „треба хоч якнебудь поліпшити своє становище". Через те місцеві революції набірають більшого реального значіння в сучасній боротьбі за волю, ніж світова соціяльна революція. Правда, світова соціяльна революція переиначила б зразу по всьому світі все, що поволі переиначується окремими революціями, і міцно б усе те закріпила, тоді як місцеві революції, хоч і досягають часом великих успіхів, але не завше спроможні все закріпити, бо консервативні, не зачіплені революцією сусіди допомагають місцевим контр-революціонерам відбудовувати те, що зруйнувала революція. Однак світову революцію зчинити не так легко, як місцеву. Світова революція цінна, як дужча сила й міцніша гарантія забезпечення того, що здобудеться. Але поскільки переведення її надзвичайно важке, вона мимохіть відсувається надалі й стає занадто віддаленою від життя метою, провідною зіркою, а не завданням ближчого дня. Через те покладати на неї всі надії й недоцінювати значіння місцевих революцій занадто легковажно.

Світову соціяльну революцію треба вважати за найкращий спосіб переведення соціяльних змін, але й найтяжчий. Він є ідеалом, але не завжди можливим до переведення. Через те

поруч з ним в сучасній боротьбі за волю необхідно шукати й використовувати лекші, більш приступні способи переведення соціяльних змін, серед яких найповажніше місце займають місцеві революції.

Поки можливо буде здійснити світову соціяльну революцію, треба використовувати місцеві революції ріжного характеру (релігійні, політичні, національні) для переведення певних соціяльних змін, тоб-то: робити так, як робилося завше в історії: в часи релігійних, політичних, національних і инчих революцій немаючі верстви захоплювали маєтности у маючих і роспреділяли їх між собою. Під час кожної революції немаючі боролися й повинні боротися за певні соціяльні зміни й що можна закріпляти за собою.

Підготовка до світової революції.

Коли ж може бути світова революція? Про це немає однієї думки. Христос у своїх оповіданнях про „страшний суд", під яким доводиться розуміти світову революцію, казав фарисеям: „не знаєте ні дня, ні часу, коли сини людства прийдуть судити вас". Отже, він уже тоді чекав світової революції. Марксісти ж гадають, що вона можлива тільки після концентрації капіталу.

Ми тієї думки, що світова соціяльна революція можлива до концентрації капіталу, бо в саму концентрацію капіталу не віримо. Історичний процес показує, що капітали не концентруються, а роспорошуються. Колись вони були тільки в руках патріархів, жерців; згодом од жерців їх одняли царі, од царів — царські

прибічники (військові ватажки), од царських прибічників — населення міст, а тепер од населення міст їх однімає населення сел. Капітали не концентруються, а роспорошуються. Тому, коли чекати світової революції після концентрації капіталів, то це значить ніколи її не дочекатися. Увесь культурний процес людства в тім полягає, що все йде до вирівнювання всіх осіб в користуванні владою й капіталами, тобто: до роспорошення влади й капіталу між усім населенням світу.

Через те одкладати час світової революції на тоді, коли буде сконцентрований капітал, занадто ризиковано. До світової революції треба готуватися вже тепер. А коли вона здійсниться? — це все залежатиме від багатьох обставин.

Для світової революції, як і для місцевої, потрібне от що: 1. невдоволення населення на існуючий лад; 2. свідомість необхідности переміни ладу; 3. бажання переміни та охота задовольнити це бажання за всяку ціну.

Перша причина виникає завше з об'єктивних обставин, а инчі є суб'єктивними й потрібують відповідного виховання.

Праця над усвідомленням об'єктивних умов життя та виховання волі до керування життям і є підготовкою світової революції.

Революція єсть наслідок зміни світогляду. Перед революцією в житті відбувається революція в поглядах людей. Людські відносини міняються настільки, наскільки змінився на них погляд більшости населення.

Де немає зміни світогляду, там немає революції. Хоча провідники й виставляють певні

вимоги, що до напрямку революції, але поскільки ті вимоги не відповідають зміні світогляду більшости, постільки переведені не будуть, хоч провідники революції вживатимуть всі сили для їх переведення.

В російській і українскій революціях комунізм не пройшов, бо світогляд революційних мас його не прийняв.

Кожну революцію переводять сили більшости населення, але провід їй дають ріжні, чисто групові або навіть індивідуальні сили.

Темні революційні маси, наприклад, переводять революцією не тільки те, чого до революції свідомо хотіла більшість невдоволеного населення, а й багато такого, що йде всупереч більшості, що задовольняє бажання лише окремих осіб або гуртків. Темна юрба не тільки трощить те, що більшість визнає шкідливим в інтересах поліпшення життя людства, а й те, що не подобається лише окремим гурткам чи особам. Досить згадати, як безпотрібно, лише на шкоду самим собі, темні селянські й робітничі маси знищили під час революції багато того добра, яке після революції мало б перейти в їх громадське користування, знищили тільки з нестриманої лютости до попередніх власників.

Що темніші маси беруться до участи в революції, то більше робиться в ній непередбаченого, непродуманого, непотрібного, а часто навіть шкідливого для більшости населення. Тому революція приносить багато нещасть.

Щоб зменшити нещастя й збільшити користь революції, необхідно до неї як найкраще підготовляти населення. Треба ширити серед

мас не тільки свідомість прав людини, а й її обовязків; треба навчити не тільки тому, як ламати старі, непридатні форми життя, а й як творити нові. Необхідно, щоб кожна людина знала, що саме і як вона повинна чинити, щоб усім добре жилося. Треба, щоб маси в революції йшли не сліпо за випадковими провідниками, часто авантурниками, а свідомо за велiннями свого розуму й сумління.

Треба стреміти до того, щоб революції не були лише стихійним вибухом гніву й невдоволення, а свідомим широко й глибоко обміркованим, планомірно підготовленим і розумно використаним способом боротьби за людське визволення.

Стихійні революції, хоча й несуть багато користи, але разом з тим приносять багато й шкоди. Поскільки революції є річчю неминучою в боротьбі за визволення, бо власники природніх скарбів і виробництв добровільно їх не зрікаються на громадську користь всього людства, постільки перед покривдженими трудовими масами стає потреба переведення революцій; а поскільки переведення їх залежить від попередньої підготовки учасників їх, постільки стає активною робота по підготовці мас до революції, головним чином, підготовка широкою освітою, бо без освіти нема зміни старого світогляду, тоб-то: нема революції духу; а де нема революції духовної, там не може бути й революції у вчинках. З другого ж боку — без освіти, без планомірної підготовки, революції відбуватимуться не так, як людство хоче, не так, як йому корисно, а так, як захоче випадковий

сміливий авантурник, або група їх, що захоплять у свої руки провід обуреними масами.

Без попереднього підготовлення кадрів свідомих прихильників світової революції вона ніколи не відбудеться, а коли й відбудеться, то не дасть бажаних наслідків. Кожна революція досягає лише того, до чого дійсно й свідомо стремить більшість революційних мас. Як англійська, так і французька та російська революції досягли не того, чого хотіли їхні найвидатніші провідники, а того, чого хотіла більшість революційних мас. Не зважаючи на весь терор провідників російської революції, комунізм, наприклад, цілком провалився, бо більшість революційних мас його не бажала. Революція здобуває лише доти й лише там, де виявляє чинність більшість населення. Де дрібні групи, меншість, хочуть усупереч бажанню мас щось робити, там нічого не буде, хоч би на перших порах меншість і захопила дещо в свої руки. Згодом муситиме все-таки зріктися.

Невдоволені маси, які творять революцію, не всі в однаковій мірі й не на все однаково невдоволені. Тому з кожним кроком, як революція вдовольняє певні бажання революціонерів, від революційної маси відпадають групи вдоволених, революційна армія меншає, а через те дальніші її завоювання стають труднішими й менше мають шансів на закріплення.

Російська революція вибухла через загальне невдоволення на минулий лад. Невдоволення звело до купи не тільки робітників, селян та трудову інтелігенцію, а й бюрократів уряду, генералів, капіталістів, попів, архиреїв і т. и., —

всіх воно звело в одну революційну армію. Всі горіли одним революційним бажанням — повалити ненависний лад самодержавія. Але не всі однаково уявляли собі новий лад. Одні гадали, що досить замість царя посадити президента, щоб усе покращало; другі вимагали поширення політичних прав, треті — національних, четверті—соціяльних і т. д. Через те, як відбувся перший акт революції (повалення старого ладу), зроблений спільно всією революційною масою, то він уже частину революційної армії задовольнив і обернув її з активної сили в пасивну, а далі, коли революційним способом стали задовольнятися бажання не більшости революційної армії, а її лише окремих груп, то инчі групи, які не бачили в тому свого інтересу, не тільки стали пасивними до тих змагань, а навіть ворожими, тоб-то: стали силою контрреволюційною. І в цій межиусобній боротьбі революційних сил переможною завжди виходить та, за якою остаточно укладається більшість населення. Так було за всіх революцій, так буде й з російською й з усякою. Міцним і переможним завше є лише те, чого бажає більшість населення. Але ці бажання не завжди однакові. Вони зростають в міру усвідомлення людиною світу й своєї ролі в ньому. Що більше людина освічена, то більше в неї вимог, вона вимагає більших змін, кращих умов існування. Російське робітництво й селянство перед революцією ставило зовсім инчі вимоги, ніж ставить тепер. Тай тепер не все воно має однакові бажання, однакові стремління. Через те воно не є одною суцільною силою, яка б добивалася

одного ладу. Коли навіть на території Росії й України, де перекотилася недавня революція, немає ще твердої більшости, яка б однаково уявляла собі новий лад, і через те твердо заводила його, то як же говорити про заведення одного всесвітнього ладу? А поки нема одного твердого погляду більшости населення світу на те, який повинен бути новий лад, доти нема рації робити світову соціяльну революцію, бо на другий день після неї всі пересваряться із-за того, який має бути лад і розсипляться. Бо з кожним днем од спільної революційної армії одпадатимуть групи, яких перші здобутки революції задовольнять, а до других у них не буде певного бажання або навіть уявлення про їхню можливість. Буде те, що сталося з Антантою після війни. Доки треба було воювати, валити спільного противника, доти всі були вкупі, а як дійшло до заведення нового післявійськового ладу, так всі й розлізлися, бо кожен уявляє той лад по свойому. „На другий день після революції“ відбудеться не тільки відпад революційних сил, а й активна боротьба між ними за те, який план будування перевести в життя; і нарешті знов світ опиниться свідком того, що будуть переможці, які силою змушуватимуть переможених (також прихильників світової революції) до свого ладу. Людське життя, як і було, так і залишиться під однобоким керуванням. Світова революція має рацію лише при тій умові, що вона досягне якраз того, чого бажають покривджені: ущасливлення людського життя. А для того самому людству треба наперед зговоритися, що воно уявляє для себе

щастям, які саме форми життя. Бо може вийти так, як сталося з російською революцією, що провідники революції вважатимуть за щастя те, чого маси зовсім не бажають і люто ненавидять (комунізм). **До того часу, поки більшість людства в світі не матиме однакового погляду на те, які форми життя потрібні, як найкращі,— до того часу нема чого роспочинати світову революцію, бо вона не досягне мети, яку ми їй ставимо.** Без спільного плану будівництва світова революція дасть такі самі наслідки, як і російська: загальну руїну без поліпшення умов людського існування. Боротися ж за погіршення умов людського існування є злочинством.

Все це вказує на те, що **світову революцію не можна робити без поважної підготовки не тільки до боротьби, а й до будування нового ладу**, що значно важче, ніж повалити старий.

Наслідки революцій в історії.

З перегляду історії людства видко, що революції є закономірним, неминучим і навіть звичайним способом розширення людських прав і користування природніми скарбами та всякими маєтностями. В старовину військові ватажки робили революції проти своїх патріархів і жерців, одбірали в них владу й маєтности та самі ставали володарями земель; згодом прибічники цих володарів (фараонів, царів), начальники їх військ та окремих земель робили революції проти них, однімали в них певну частину влади й багацтв на свою користь і утворювали верстви пануючих землевласників та військових (февдали); ще пізніше міщане (бур-

жуазія) робили революції проти панування землевласників і військових (февдалів), одбірали в них певні права й багацтва та ставали й собі до влади й користування одібраними багацтвами, а тепер ми бачимо вже, як робітниче й селянське населення способом революції хоче одержати певну частину влади й багацтв у буржуазії й капіталістів для свого користування.

Влада й багацтва, як природні, так і придбані, способом революції роспорошуються між ширшими масами світового населення. Це нормальний історичний процес.

Кожна революція розширює верстви людей, що користуються владою й багацтвами.

Тому, що частіш відбуватимуться революції, то швидче влада й багацтва роспорошаться поміж усім людством нарівно, швидче настане час правової й матеріяльної рівности, яка є основою соціялістичного (ґромадського) ладу.

Кожна революція не задовольняє всіх бажань, але багато їх задовольняє. З тих причин нема рації зневірюватися в революції. Що не дала перша революція, то може дати друга, бо кожна революція в соціяльнім житті є ступнем уперед.

Що частіше революції відбуваються, то більш усвідомлюються масами, перестають бути з'явищем чисто стихійним, набірають розумніших і доцільніших форм і обертаються в свідому поміч народженню нових форм життя, одучують населення від спільної покори традиції, навчають свідомо ставитися до життя, направляти його не на підставі „святого письма", а власного досвіду. Що частіше рево-

люції відбуваються, то більше живих її учасників, а через те менше містичних надій на неї покладається. На досвіді кількох революцій ймовірним людям лекше переконатися, що одна революція не в стані повалити цілком капіталістичний лад. Справа повалення капіталістичного ладу вимагає кількох революцій і повільного, наочного, досвідного навчання працюючих, як після капіталістичного ладу треба налагодити нове життя.

Революція 1917 р. року закінчилася, але чи повалено капітал хоч у Росії? Ні! Не зважаючи на всі урочисті клятьби комуністів, на всю зовнішню непримиримість і на ввесь терор їх проти капіталізму, ми бачимо, як самі комуністи власними руками відновляють капіталізм. Чому так? Тому, що більшість мас, яка брала участь у революції,не усвідомила ще потреби знищення капіталізму й не додумалася до того, як саме його знищити. Всі декларації про знищення капіталізму виходили з уст не всієї революційної маси, а тільки її провідників. Маса, можливо, навіть вірила провідникам, що капіталізм знищити треба, але конкретно уявляла собі тільки такі державно-громадські відносини, які вона знала з попереднього, тобто: капіталістичні.

Говорячи про знищення капіталізму, вона фактично уявляла собі новий лад все ж таки капіталістичним з тією лише ріжницею, що одкидала попередніх капіталістів, а на їх місце ставила себе. Це було не знищення капіталізму, а лише пересунення капіталів з одних рук у другі. Система ж ладу залишалася стара.

Большевицьку революцію робили не свідомі борці за певний лад, а темні маси, у яких головною двигаючою силою було не бажання запровадити певний лад, а ненависть до старого та мрія самому стати на місце тих, хто їх гнобив. Ці маси не могли створити соціялістичного ладу, бо жадної уяви про нього не мали. Їх уява, їх психологія була цілком капіталістична, бо вона виростала й виховувалася в обставинах капіталістичного ладу, і инчого зразку життя перед собою не мала ні в конкретному житті, ні в світогляді. Мрії Леніна та десятка його прихильників були їм може й приємні, але чужі, не для сьогоднішнього вжитку.

Масу ще довго треба виховувати, щоб вона зрозуміла, який саме лад кращий і як його зробити.

Комуністи гадали, що можна силою змусити революційні маси приняти певний світогляд і внаслідок того викликати в них бажання творити певний лад. Але в цім величезна їх помилка. Людські світогляди з наказу ніколи не витворюються. На це впливає сила всяких причин, а найбільше оточення і власний досвід. Примусове вимагання певного світогляду тільки озлоблює маси й одвертає їх від того, що накидається силою. Большевицький примус довів до страшної реакції. Це нормальний наслідок всякого примусу.

З цього ясно, **що революцію з примусу робити не можна.** Революція є наслідок обуреного почуття, а як же можна примусити людину обурюватися, коли вона сама того обурення не почуває? **Тільки усвідомленням справ, які**

викликають обурення, а не приказом згори можна викликати щире обурення.

Реакція. Ніколи не було такої революції, яка б усіх задовольнила. Помимо тих, у кого революція щось одібрала, завше бувало багато людей, які обурювалися на революцію за те, що вона не справдила їхніх надій. Всі ті, чиї бажання під час революції з ріжних причин не задовольнилися, ображалися на революцію, зневірювалися в ній і переходили в табор її противників. Так творилася завше реакція. **Реакція була й є нормальним наслідком кожної революції. Однак вона ніколи не була остаточним її наслідком.** Після де-якого часу реакції виявлялися позитивні здобутки революції. Тоді „зневірені“ усвідомлювали, що хоч революція не справдила їх особистих бажань, але більшості населення дала певні користи; вони поволі звикали до неї, прощали її „гріхи“ й шукали способів погодитися з революцією й самим скористуватися її здобутками.

Реакція єсть неминучий акт після революції, і з ним, як певним переходовим, тимчасовим ступнем, так і треба рахуватися. З цієї причини, не треба занадто сумувати в час її існування і ні в якім разі не вважати її за щось довгочасове й непоправиме. А тим більше не можна вважати реакцію за провідну силу, не можна орієнтуватися на неї в державно-громадській роботі. Реакція — це колода, яка неминуче падає під ноги тих, хто прорубує дорогу в лісі життя. Перебування цієї колоди на новім шляху не повинно зневірювати рубачів: воно не спинить дальшої рубки, не заб'є нового шляху, бо воно

й не довговічне й не органичне. Надійде час і колоду усунеться й настане вільний рух по новому шляху. В часи реакції треба дбати не про те, щоб повалені колоди поставити на старе місце, щоб вони не загороджували проходу поміж старими пеньками, а про те, щоб їх зовсім усунути і пеньки викорчувати.

Хто після революції орієнтується на реакцію й побожно ставить на старі місця повалені колоди, той робить безглузде діло, бо ні дерев не віджививить, ні шляху не прочистить.

У тих, хто рубає шлях у лісі, вся енергія повинна звертатися не на те, що повалено, а на те, що треба ще валити. Прибирання поваленого — це річ другорядна. Коли стомляться рубати, або занадто вже навалено, так що загороджено всі проходи, тоді беруться за прибирання поваленого, а прибравши — знов уперед, знов рубають, валять ліс. Так і в житті людства. Часи революції — це рубання шляхів у лісі, часи реакції—прибирання навалених колод. Остаточна мета — вихід із лісу в чисте поле. Тому, доки цієї мети не досягнено, доки ліс не прорубаний наскрізь, не можна припиняти рубання лісу. Кінчилась одна революція, перепочили — і гайда далі, знов уперед!

Що частіше відбуватимуться революції, то меншу кількість справ охоплюватимуть,тим менше ламатимуть старого, тим лекше відбуватиметься процес перерождення життя. Що разу революція захоплюватиме меншу кількість справ. Це дасть змогу населенню ставитися до всього з більшою свідомістю. Революції стануть в людському житті добре знайомим з'явищем, втратять

свою стихійність, гостроту, ексцеси і т. п. і обернуться в звичайну форму боротьби за кращу долю, стануть побутовим з'явищем, яке не викликатиме величезних катастроф в людському житті, а тільки ламатиме старі, обтяжуючі й мало кому потрібні форми життя, даючи простір новим, кращим. Що частіше вони відбуватимуться, то швидче проходитиме процес соціяльного визволення людства. Революції відбуватимуться тоді не по приписах „святого письма" від Маркса чи Лаврова, а на підставі многобічного досвіду багатьох освічених і досвідчених людей, учасників кількох революцій. Кожен розумітиме тоді, що завдання революції полягає не в тім, щоб трощить маєтности попередніх власників, а в зміні людських відносин; кожен знатиме, для чого саме й яка революція потрібна, і як її перевести. Революція стане могутньою зброєю в боротьбі за культуру, освідомленим способом керування історичними подіями, бо революція не єсть метою життя, а лише засобом боротьби за кращу долю.

Революція — вияв людської волі; стремління людства жити так, як йому хочеться, а не так, як життя само собою складається; це змагання людства керувати життям, а не коритися йому: це активізм, діяльність, волевиявлення, а не сліпа покора стихійному ходу подій.

Як би не було революцій, людство й досі ниділо б у темряві дикунства. Революції розігнали богів з усіх Олімпів і розвіяли туман релігійної облуди; вони виявили дурисвітство жерців і приборкали завойовників та царів; вони спалили „святе письмо" й усупереч його при-

писусу здерли покривало з одвічних законів буття світу й ходу сонця; вони обернули темну тварь, що всього боялася, всього слухалась і перед усім тремтіла, в свідомого, прозорливого, гордого й незалежного керовника життям живого світу; вони зробили людину людиною.

Через те цей спосіб культурного поступу (прогресу) мусить бути використаний як найширше і найсвідоміше.

Не треба зневірюватися в добрих наслідках революцій через те лише, що стихійне переведення їх приносить багато лиха; треба дбати про організацію людства для свідомого використання революції, як одного з могутніших засобів прогресу.

Раз революція є неминучим двигачем прогресу, бо завше були, є й, очевидно, довго ще будуть такі люде, які добровільно не зрікатимуться захоплених ними привілеїв та маєтностей, то революцію необхідно зробити найменш стихійним вибухом роспачу, а найбільш свідомим і планомірним вчинком людської волі.

Коли людство дійде до того культурного ступня, на якому для зміни людських відношень досить буде аргументів логіки й моралі, революції зникнуть самі собою. До того ж часу, поки вони є неминучим з'явищем, треба всіх зусиль прикладати, щоб вони були найкориснішими.

Прага, 12. II. 1923 р.

Друковано у друкарні К. Г. РЕДЕРА, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦИҐУ
820523

LIBRARY
JUL
1976
OF TORONTO